

Обставини справи

Справа стосувалась адміністративного нагляду за заявниками Т. та П. після того, як вони відбували свої покарання у виді позбавлення волі.

Заявник Т.

У жовтні 2003 року Т. було визнано винним у вчиненні вбивства та засуджено до 11 років, шести місяців і 10 днів позбавлення волі.

У вересні 2013 року начальник установи виконання покарань, де відбував покарання Т., звернувся до суду з поданням встановити адміністративний нагляд згідно із Законом № 64-ФЗ «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі». Зазначене подання було обґрунтовано тим, що Т. було притягнуто до кримінальної відповідальності та призначено покарання із обтяжувальною обставиною – рецидив злочину, він не дотримувався правил внутрішнього розпорядку в місцях відбування покарання і на нього було накладено 27 дисциплінарних стягнень, сім із яких ще не є відбутими.

У листопаді 2013 року рішенням суду заявникові встановлено адміністративний нагляд. Під час провадження заявник просив призначити йому адвоката, оскільки в нього немає коштів. Суддя відмовив у задоволенні такого клопотання.

У січні 2014 року Т. подав апеляційну скаргу. Під час розгляду справи він звернувся за безоплатною правовою допомогою.

Адвокат після вивчення матеріалів справи у лютому 2014 року поінформував апеляційний суд, що він не може представляти інтереси Т. без укладення договору про надання правової допомоги.

14 березня 2014 року апеляційний суд зупинив провадження та надав заявникові та його адвокату час підписати договір. Після відновлення провадження заявник повідомив суд, що договір не було підписано у зв'язку з тим, що адвокат не був доступним. У той же день суд відхилив апеляційну скаргу заявника, встановивши, що він мав достатньо часу для підготовки до слухання у справі та пошуку представника.

У березні 2014 року Т. було звільнено та встановлено адміністративний нагляд за ним. Надалі обмеження, накладені на заявника, були послаблені, що дозволило йому їздити на роботу. Однак у серпні 2015 року за результатами розгляду заяви про дострокове скасування адміністративного нагляду йому було відмовлено.

Заявник П.

У квітні 2007 року заявника було засуджено до семи років і шести місяців позбавлення волі за вчинення кримінального злочину – незаконного обігу наркотичних засобів.

У листопаді 2013 року начальник установи виконання покарань, де відбував покарання П., звернувся до суду з поданням установити заявникові адміністративний нагляд, посилаючись на причини того, що його було притягнуто до кримінальної відповідальності та призначено покарання з обтяжувальною обставиною – рецидив злочину, він не дотримувався правил внутрішнього розпорядку, встановлених у місцях відбування покарання, і що на нього було накладено 23 дисциплінарні стягнення.

У грудні 2013 року суд постановив встановити адміністративний нагляд заявникові, який оскаржив це рішення, стверджуючи, що це становило подвійне покарання і що зобов'язання, покладені на нього, були занадто жорсткими. Він також подав касаційну скаргу. Подані скарги заявника задоволені не були.

Посилаючись на статтю 7 Конвенції (ніякого покарання без закону), заявник Т. стверджував, що встановлення адміністративного нагляду за ним становило покарання, яке не існувало на момент вчинення ним злочину, за який його було засуджено.

Відповідно до статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) Т. скаржився на відмову у задоволенні його вимоги про надання безоплатної правової допомоги.

Посилаючись на статтю 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування), П. стверджував про порушення його права на свободу пересування та вільного вибору місця проживання з огляду на обмеження, накладені на нього в контексті встановлення адміністративного нагляду.

Відповідно до статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покаранням двічі) П. скаржився на те, що був покараний двічі у зв'язку з встановленням адміністративного нагляду.

Оцінка Суду

Стаття 7 Конвенція (ніякого покарання без закону)

ЄСПЛ вважав, що основне питання, яке слід було з'ясувати, чи були заходи щодо адміністративного нагляду, накладені на Т., «покаранням» у розумінні статті 7 Конвенції, чи вони виходили за межі положення зазначеної статті.

ЄСПЛ зазначив, що відповідно до Закону № 64-ФЗ будь-яка особа, звільнена з місць позбавлення волі, де вона відбувала покарання за вчинення злочину з кваліфікуючою ознакою небезпечного чи особливо небезпечного рецидивізму, автоматично підпадала під адміністративний нагляд. У цій справі Т., який був засуджений за учинення кримінального правопорушення з кваліфікуючою ознакою небезпечного рецидивізму, належав до цієї категорії осіб.

Що стосується характеристики адміністративного нагляду, що регламентовано положеннями національного законодавства, ЄСПЛ постановив, що основною метою

оскаржуваних заходів було запобігання рецидиву злочинів. Тому вони мали превентивну мету й не могли вважатися каральними чи становити покарання.

Щодо подібності між цими заходами та заходами покарання у виді обмеження волі, ЄСПЛ зазначив, що відповідно до пункту 3 статті 60 Кримінального кодексу (КК) при призначенні покарання мають бути враховані будь-які обтяжувальні або пом'якшувальні обставини вчинення правопорушення, а отже, і ступінь вини особи. Однак здійснення адміністративного нагляду залежало не від вини даної особи, а від суспільної «небезпеки» особи, засудженої за правопорушення з кваліфікуючою ознакою рецидиву. Отже, ураховуючи наведене вище, такі дії не мали карального характеру.

З приводу процедури встановлення та здійснення адміністративного нагляду ЄСПЛ зазначив, що така процедура була передбачена цивільним правом до 15 вересня 2015 року, але нині ця процедура відноситься до сфери регулювання адміністративного, а не кримінального законодавства.

Зрештою, що стосується суворості оскаржуваних заходів, ЄСПЛ зазначив, що хоча встановлені вимоги до Т. повідомити компетентний орган та сповістити про будь-яку зміну адреси проживання протягом трьох робочих днів були обтяжливими й супроводжувалися додатковими обмеженнями, що суттєво впливали на життя заявника, суворість оскаржуваних заходів сама по собі не була визначальною, враховуючи те, що багато некримінальних заходів превентивного характеру можуть, як і належні кримінальні заходи, мати значний вплив на відповідну особу.

Отже, ЄСПЛ вважав, що зобов'язання та обмеження, накладені на Т. в межах адміністративного нагляду, не становили «покарання» у розумінні пункту 1 статті 7 Конвенції, а натомість їх слід розглядати як запобіжні заходи, до яких принцип незворотності, викладений у цьому положенні, не був застосовним. Тому заява щодо порушення за статтею 7 Конвенції була несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд) – заявник Т.

ЄСПЛ встановив, що повинен розглянути скаргу щодо неотримання заявником безоплатної правової допомоги зі встановлення за ним адміністративного нагляду відповідно до цивільно-правового аспекту пункту 1 статті 6 Конвенції. ЄСПЛ зазначив, що Конвенція не вимагає надання правової допомоги в усіх цивільних спорах.

У цій справі ЄСПЛ зазначив, що національне законодавство на той час не передбачало можливості надання безоплатної правової допомоги в межах провадження з адміністративного нагляду. Крім того, подання про встановлення адміністративного нагляду було, в принципі, заявлено відповідною установою виконання покарання. Отже, Т. був відповідачем у провадженні, порушеному національними органами влади.

По-друге, ЄСПЛ зазначив, що питання, яке стояло перед Т. під час цих проваджень, безперечно було важливим: накладені на нього обмеження мали серйозні наслідки для його приватного життя та здійснення прав, особливо права на свободу пересування.

Окрім того, оцінка подання про встановлення адміністративного нагляду стосувалася правових питань, що вимагають певних знань у застосуванні національного законодавства та відповідної судової практики. Заявник Т., який не мав власного досвіду чи спеціальних знань у галузі права, на одному із судових засідань повідомив про свої складнощі та просив суд, зокрема, посприяти у зборі доказів того, що свідоцтво про його психологічний огляд було підроблено. До того ж суддя не задовольнив його клопотання про надання правової допомоги, вирішивши відхилити всі процесуальні клопотання про це.

Якби заявника представляв адвокат, він міг би підготувати свій захист для того, щоб оскаржити докази протилежної сторони. ЄСПЛ визнав, що важливо було забезпечити заявника належним захистом, оскільки, накладаючи адміністративні обмеження на заявника, суддя першої інстанції врахував «особу» та «негативну оцінку» адміністрації установи виконання покарань. Окрім того, протилежна сторона у справі заявника – представник установи виконання покарань – користувалася допомогою прокурора під час провадження.

Водночас національні суди кілька разів відкладали судовий розгляд справи, щоб заявник міг знайти собі законного представника. Обґрунтування клопотання про надання йому безоплатної правової допомоги полягало в тому, що він не мав достатньо коштів для оплати послуг адвоката, а не в тому, що він не мав достатньо часу для його пошуку. Отже, перенесення судових засідань у справі не призвели до покращення становища заявника, оскільки він відбував покарання у в'язниці, коли суд першої інстанції розглядав справу, а отже, у нього було мало шансів на зміну його матеріального становища.

Зрештою, ураховуючи ситуацію Т., який відбував покарання за тиждень до слухання справи в регіональному суді, а також труднощі в підготовці своєї тактики захисту, ЄСПЛ постановив, що він, імовірно, зазнав набагато більших фізичних та емоційних страждань протягом розгляду справи, ніж у випадку участі у справі досвідченого адвоката.

Ураховуючи вищезазначені міркування, зокрема ступінь серйозності розглянутого питання для заявника у провадженні щодо його восьмирічного перебування під адміністративним наглядом та труднощами, із якими він зіштовхнувся під час підготовки захисту та про які він сповістив національні суди, ЄСПЛ вважав, що неможливість Т. отримати безоплатну правову допомогу для забезпечення свого захисту поставило його у явно не вигідне становище порівняно з його опонентом. Отже, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Стаття 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування) – заявник П.

Відповідно до практики ЄСПЛ будь-який захід, що обмежує право на свободу пересування, повинен бути передбачений законом, переслідувати законну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві.

ЄСПЛ зазначив, що оскаржувані заходи мали юридичне обґрунтування в національному законодавстві – Законі № 64 ФЗ (чинний із 1 липня 2011 року) – і відповідали вимозі доступності.

Ураховуючи висновок про те, що оскаржувані заходи не становили покарання у значенні статті 7 Конвенції, ЄСПЛ визнав безпроблемним застосування передбачених Законом № 64 ФЗ превентивних заходів до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі з урахуванням їхньої поведінки до набрання чинності цим Законом.

ЄСПЛ зазначив, що на той час Закон № 64 ФЗ детально регламентував категорії осіб, яких стосувався адміністративний нагляд, і посилався на об'єктивні критерії, такі як наявність «статусу засудженої особи», судимість якої не знята або не погашена, серйозність правопорушення, тип рецидиву, присвоєння пенітенціарними установами «статусу постійного порушника правил» і вчинення конкретних кримінальних чи адміністративних правопорушень. Жоден із цих критеріїв не залишав свободи розсуду для національних судів щодо осіб, до яких слід застосовувати такі превентивні заходи. Відповідно до Закону № 64 ФЗ тривалість адміністративного нагляду не може перевищувати тривалості «статусу засудженої особи» відповідно до статті 86 КК. Отже, ЄСПЛ вважав, що положення Закону № 64 ФЗ і їхні часові межі були достатньо передбачуваними щодо категорії осіб, до яких вони могли застосовуватися. Таким чином, П. належав до категорії осіб, які на момент набрання чинності зазначеного Закону були засуджені за вчинення правопорушення з кваліфікуючою ознакою небезпечного рецидиву й за якими автоматично здійснювався адміністративний нагляд, незалежно від їхньої поведінки під час відбування покарання.

Щодо цілей оскаржуваних заходів ЄСПЛ вважав, що заходи, які обмежують свободу пересування П., переслідували мету «попередження злочинності».

У контексті пропорційності заходу, який обмежує свободу пересування, ЄСПЛ зазначив, що згідно з національним законодавством тривалість адміністративного нагляду встановлюється законом і не є дискреційним питанням для судді, який не має повноваження зменшувати таку тривалість залежно від конкретних обставин у справі даної особи. Справді, згідно із Законом № 64 ФЗ за особами, засудженими за вчинення правопорушення з кваліфікуючою ознакою небезпечного рецидиву, автоматично здійснювався адміністративний нагляд протягом усього періоду дії їхнього «статусу засудженого», який згідно з редакцією п. 3 (d) статті 86 КК, чинної з 3 серпня 2013 року, тривав вісім років. Однак Закон № 64 ФЗ дозволив особам, які перебувають під адміністративним наглядом, подавати клопотання про часткове скасування обмежень, накладених на них, а національні суди могли взяти до уваги будь-яку наявну інформацію про поведінку особи, щоб визначити, чи скасовувати ці обмеження, чи ні. ЄСПЛ дійшов висновку,

що відповідний Закон передбачає можливість періодичних судових перевірок необхідності збереження обмежень, введення яких не було обов'язковим для цілей статті 4 Конвенції, включаючи заборону виходити з дому у період із 22:00 до 6:00, однак П. не подавав жодного такого клопотання.

Що стосується примусових заходів, включаючи вимогу щомісяця звітувати перед органом, відповідальним за адміністративний нагляд, застосованого до П. у цій справі, ЄСПЛ зазначив, що періодичність проведення оглядів та їх необхідність урегульовано Розділом 9 (2) та (3) Закону № 64 ФЗ. Дійсно, відповідними положеннями передбачено, що особи, які перебувають під адміністративним наглядом, можуть вимагати дострокового припинення заходу як такого після спливу половини строку, протягом якого останній був застосований, і що в разі відхилення цього запиту нове клопотання про дострокове припинення адміністративного нагляду може бути подано лише через шість місяців після цього відхилення.

ЄСПЛ зазначив, що П. був засуджений за учинення тяжкого кримінального правопорушення і що суди вважали, що його «статус засудженого» сплине через шість років після закінчення строку відбування покарання. Таким чином, розгляд необхідності продовження нагляду за заявником і відповідно продовження звітування до компетентних органів раз на місяць міг бути проведений лише після спливу трьох років. Окрім того, ураховуючи характер оскаржуваного обмеження та, зокрема, той факт, що П. мав подавати звіти лише раз на місяць, ЄСПЛ вважав, що така обставина не може вважатися несумісною з вимогою періодичного перегляду. ЄСПЛ також зазначив, що після спливу трьох років необхідність збереження оскаржуваного заходу могла бути предметом судового розгляду з інтервалом у шість місяців між кожним відхиленням будь-якого клопотання про дострокове припинення заходу, поданого заявником.

Отже, ЄСПЛ постановив, що заходи адміністративного нагляду, накладені на П., були пропорційними цілям, яких прагнули досягти. Отже, порушення статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції встановлено не було.

Стаття 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покаранням двічі) – заявник П.

ЄСПЛ зазначив, що ним було встановлено, що заходи адміністративного нагляду не становлять покарання в розумінні статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону). Відповідно ЄСПЛ вирішив, що накладання цих заходів на П. не було рівнозначним «повторним покаранням у кримінальному провадженні» у значенні статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції. Отже, ця скарга була несумісною *ratione materiae* із цим положенням.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право справедливий суд).

Відсутність порушення статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 19 січня 2021 року й набуло статусу остаточного 31 травня 2021 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.